

2. Η Αποστολική Παράδοση της αληθείας υπάρχει μόνο εντός της Εκκλησίας και μεταδίδεται διά της Εκκλησίας

Είδαμε λοιπόν, ότι κατά τους Πατέρες και εκκλησιαστικούς συγγραφείς των τριών πρώτων αιώνων της Εκκλησίας είναι αναμφισβήτητο το γεγονός ότι οι Απόστολοι παρέλαβαν από τον Χριστό την «άπαξ» δοθείσα πίστη και εκείνοι την παρέδωσαν στους μαθητές τους με την εντολή να την παραδίδουν και αυτοί στους δικούς τους μαθητές, όπως και έγινε. Κατά τον Σωφρόνιο Σαχάρωφ, αυτόν τον Λόγο που εκείνοι είδαν, άκουσαν, ψηλάφισαν, αυτόν ακριβώς κηρύττει η Εκκλησία στα δόγματά της, γι' αυτό αναμφισβήτητα «η απόρριψη της Εκκλησίας συνεπάγεται την απόρριψη του κηρύγματος των Αποστόλων»¹.

Ο Ιω. Ρωμανίδης, δέχεται ότι στην Αποκάλυψη και στην Ιερά Παράδοση έχουμε τρία στοιχεία: 1) «Τον αποκαλύπτοντα και δοτήρα» που είναι ο Θεός. Αυτός που αποστέλλεται να αποκαλύψει τον Θεό διά του εαυτού του, είναι ο Λόγος του Θεού, ο οποίος εν Αγίω Πνεύματι χαρακτηρίζει την αποκάλυψη και την μέθεξη της δωρεάς στους ανθρώπους μέσω των προφητών, αποστόλων, αγίων και του ιερατείου. 2) «Το αποκαλυπτόμενον ή την δωρεάν», της οποίας την μέθεξη χαρίζει ο Χριστός εκ του Πατρός εν Πνεύματι Αγίω στον λαό του Θεού μέσω των προφητών, Αποστόλων, και αγίων. 3) «Τον δέκτην, φύλακα, και μεταδότην της αποκαλυπτόμενης δωρεάς», ο οποίος είναι ο διά της θέωσης γενόμενος προφήτης, Απόστολος και άγιος της Εκκλησίας, καθώς και αυτός που εν Πνεύματι Αγίω παραμένει πιστός στους θεούμενους και στην διδασκαλία τους². Κατά τον Κυπριανό Καρθαγένης, στην Εκκλησία, όπου η πίστη τόσο του αποδέκτη, όσο και του μεταδότη είναι υγιής, όλα τα πράγματα τηρούνται και τελειούνται από την μεγαλοπρέπεια του Κυρίου και από την αλήθεια της πίστης³.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Ωριγένης ερμηνεύοντας την φράση του προφήτη Ιερεμία, «τάδε λέγει κύριος τοις ανδράσιν Ιούδα και τοις κατοικοῦσιν Ιερουσαλήμ· νεώσατε εαυτοῖς νεώματα, και μη σπείρετε ἐπ' ἀκάνθαις» (Ιερ. 4,3), παρακινεί τους ιερείς – διδασκάλους – κατηχητές να «οργώνουν» πρώτα τις ψυχές των ακροατών τους και κατόπιν να σπείρουν σ' αυτές τα δόγματα της πίστεως, εννοώντας προφανώς την λεπτομερή κατήχηση προ του Βαπτίσματος. Όταν λοιπόν οι κατηχητές οργώνουν με αυτόν τον τρόπο τις ψυχές, τότε, όταν θα σπείρουν, δεν θα σπείρουν σε αγκάθια. Αντίθετα, εάν πριν από το άροτρο και πριν το όργωμα σπείρουν τα άγια σπέρματα, δηλαδή τον λόγο περί του Πατρός, περί του Υιού, περί του Αγίου Πνεύματος, περί της αναστάσεως, περί της κολάσεως, περί αναπαύσεως, περί του νόμου, περί των προφητών, και γενικά όλων των δογμάτων, τότε παραβαίνουν την εντολή «πρώτον νεώσατε εαυτοῖς νεώματα, δεύτερον και μη σπείρετε ἐπ' ἀκάνθαις»⁴.

Γενικά λοιπόν, κατά τους προνικαιανούς Πατέρες, όπως παρατηρεί ο Υ.Μ.-J. Congar, η Παράδοση ήταν η ζώσα συνείδηση ότι ο Χριστιανισμός ήταν μεταβίβαση (transmission) μιας πνευματικής πραγματικότητας, η οποία έχει την αρχή της στον Χριστό και είναι ουσιωδώς αποστολική. Η μεταβίβαση αυτή είναι κατ' ουσίαν η παράδοση της εκκλησιαστικής ζωής που συνδέεται, όπως θα δούμε, με την κατήχηση και το βάπτισμα, λαμβάνει επίσημο χαρακτήρα και εκφράζει το κύρος της Εκκλησίας εν αντιθέσει προς τις αιρέσεις⁵. Αυτή την έννοια εξέφρασε ο επίσκοπος Λυώνος Ειρηναίος ελέγχοντας τους Γνωστικούς, ότι αγνοούν την υπό των Αποστόλων διά των Πρεσβυτέρων διασωθείσα Παράδοση και ότι δεν συμφωνούν ούτε με αυτήν, ούτε με την Γραφή⁶.

Κατά συνέπεια, ο Ειρηναίος αντιτάσσει στις πολυποικίλες αιρέσεις των Γνωστικών την πλήρη και καθολική και ενιαία αποστολική παράδοση και αποδεικνύει ότι αυτοί διδάσκοντας μόνο μία «ψευδώνυμη γνώση», στερούνται της αληθούς αποστολικής παράδοσης και ως εκ τούτου στερούνται και της Εκκλησίας και της αληθείας και της σωτηρίας. «Επομένως, κατά τον Ειρηναίον», επισημαίνει ο Αθ. Γιέβτιτς, «οι Γνωστικοί στερούνται, πρώτον της Εκκλησίας και της εν αυτή αποστολικής διαδοχής και χάριτος, δεύτερον της αληθούς αποστολικής πίστεως, τ.έ. της ορθοδοξίας και τρίτον της θείας ευχαριστίας, διότι ούτε έχουν νομίμους εκκλησιαστικές συνάξεις, ούτε αναγνωρίζουν την υλικήν δημιουργίαν του Θεού, το "πλάσμα του Θεού", την σάρκα δηλαδή και το αίμα του Χριστού»⁷.

Εξ αιτίας αυτού, στα τέλη του β' αιώνα, όταν η αίρεση είχε αρχίσει ν' απειλεί εντονότερα την ορθοδοξία, την συνοχή και το φρόνημα της Εκκλησίας, ξεκίνησε αγώνας για να επαναδιατυπωθεί η αλήθεια της Εκκλησίας. Αυτός ο αντιαρετικός αγώνας των Πατέρων και εκκλησιαστικών συγγραφέων είχε, όπως τονίζει ο Κων. Σκουτέρης, τον χαρακτήρα της διάσωσης του αληθινού περιεχομένου της πίστεως, δεν ήταν φιλοσοφική διαλεκτική, δεν απέβλεπε απλώς στην θεωρητική κατοχύρωση των χριστιανικών δογμάτων, αλλά ήταν πρώτιστα αγώνας για την διασφάλιση της γνησιότητας της Παράδοσης, η οποία με την σειρά της έσωζε την δυνατότητα προς σωτηρία. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι βασικό επιχείρημα όλων των αρχαίων αιρεσιολόγων ήταν η πιστότητα στην Παράδοση⁸.

Κατά τον Στυλ. Παπαδόπουλο, η καταγραφή της Παράδοσης δεν σημαίνει ποτέ οριοθέτηση της αλήθειας, γιατί αυτό θα σήμαινε άρνηση της αλήθειας. Θετικά σημαίνει μόνο επισήμανση - υπογράμμιση της αλήθειας και αρνητικά σημαίνει την κατάδειξη των κινδύνων, από τους οποίους κινδυνεύει κάποιος, αν δεν είναι προσηλωμένος στην αλήθεια που επισημαίνουν οι λέξεις και τα σχήματα της Παράδοσης⁹. Οι αιρετικοί προωθούσαν διδασκαλίες που ήσαν αντίθετες προς την Παράδοση, γι' αυτό η έξω από την Παράδοση θεολογία είναι το σημείο, στο οποίο συναντώνται όλες οι αιρέσεις. «Οι αιρετικοί κατέγραφαν μία θεολογία, η

οποία στηριζόταν όχι στην αυθεντία της Αποστολικής Παραδόσεως, αλλά στην ατομική αυθεντία του αιρεσιάρχη. Έτσι, με την διδασκαλία των αιρετικών δημιουργούνται επί μέρους ανθρώπινες παραδόσεις, οι οποίες παραθεωρούσαν την μία αποστολική και εκκλησιαστική Παράδοση. Στη σκέψη και μέσα στα έργα των θεολόγων της Εκκλησίας οι δοξασίες των αιρετικών κρίθηκαν ξένες προς την γνησιότητα και Αποστολική Παράδοση, στο μέτρο δε αυτό ήσαν και αντίθετες προς την χριστιανική πίστη»¹⁰.

Είναι δε αξιοσημείωτη η έντονη αντίδραση του Τερτυλλιανού στην αυθαιρεσία του Μαρκίωνα να παραχαράξει πολλά κείμενα που αναφέρονται στον Χριστό. Τον προτρέπει γι' αυτό, ή να καταθέσει τους τίτλους της εξουσίας, διά της οποίας προέβη σ' αυτή την παραχάραξη, ή ν' ακολουθήσει ως απλός Χριστιανός την Αποστολική Παράδοση. Εάν είσαι προφήτης, προφήτευσε κάτι· εάν είσαι Απόστολος, κήρυξε δημόσια· εάν είσαι συνοδοιπόρος των Αποστόλων, συστοιχίσου με τους Αποστόλους· εάν είσαι απλός Χριστιανός, δέξου την Παράδοση· εάν δεν είσαι τίποτε απ' όλα αυτά, τότε δίκαια θα πω, ας πεθάνεις!¹¹

Ο μέγας θεολόγος της Παραδόσεως Ειρηναίος καλεί όποιους επιθυμούν να δουν την αλήθεια, να δουν καθαρά την Παράδοση των Αποστόλων που έγινε γνωστή σε όλο τον κόσμο μέσω της Καθολικής Εκκλησίας και διαφυλάσσεται στις Εκκλησίες με την διαδοχή των πρεσβυτέρων¹². Το επιχείρημά του είναι το εξής: εφ' όσον η υπόθεση της σωτηρίας μας εξαρτάται από την πίστη, είναι ανάγκη να καταβάλουμε κάθε φροντίδα για διαφύλαξή της, ώστε να έχουμε την αληθή αντίληψη των πραγμάτων¹³. Για τον Στυλ. Παπαδόπουλο η θεολογία της Παραδόσεως είχε ως αφορμή την διάθεση και πράξη των Γνωστικών και όλων των αιρετικών να υποτιμούν και να αγνοούν την ιστορικότητα του Χριστού και της Αποστολικής Παράδοσης, κάτι που τους παρείχε την άνεση να δημιουργούν δικές τους παραδόσεις. Οι Γνωστικοί ισχυρίζονταν συχνά ότι κατείχαν παραδόσεις που ο Χριστός εμπιστεύθηκε μυστικά στους Αποστόλους, από τους οποίους τις παρέλαβαν εκείνοι.

Η πρώτη λοιπόν αντίδραση του Ειρηναίου ήταν να δείξει ότι ο Ουαλεντίνος και οι άλλοι αιρετικοί δεν γνώρισαν τον Χριστό και δεν άκουσαν τι είπε στους Αποστόλους του, ώστε να διασώσουν λόγους και διδασκαλίες του¹⁴. Αντίθετα, κοντά του ήσαν μόνο οι αληθώς τέλειοι πολίτες της Καινής Διαθήκης¹⁵, οι Απόστολοι, οι οποίοι παρέδωσαν στην Εκκλησία ένα Θεό, Ποιητή του ουρανού και της γης, αυτόν που κήρυξαν ο Νόμος και οι προφήτες, και ένα Χριστό, Υιό του Θεού. Αν κάποιος δεν συμφωνεί με αυτούς, «αθετεί» (πρβλ. Λουκ., 10,16) οπωσδήποτε τους μαθητές του Κυρίου, «αθετεί» όμως, και τον ίδιο τον Κύριο Ιησού Χριστό. «Αθετεί» τέλος και τον Πατέρα και είναι αφ' εαυτού καταδικασμένος, διότι ανθίσταται και αντιμάχεται στη σωτηρία του· αυτό ακριβώς πράττουν όμως όλοι οι αιρετικοί¹⁶. Είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική η ακόλουθη φράση του επισκόπου Λυώνος. Το κήρυγμα της Εκκλησίας το

κήρυξαν οι προφήτες, το τελειοποίησε ο Χριστός και το παρέδωσαν οι Απόστολοι, από τους οποίους το παρέλεβε η Εκκλησία και το διεφύλαξε καλά, μόνο αυτή σε όλο τον κόσμο και το παρέδωσε στα τέκνα της¹⁷.

Σύμφωνα με τον Γ. Φλωρόφσκυ, για τον Ειρηναίο η διδασκαλία αυτή των Αποστόλων είναι όχι τόσο παράδειγμα που πρέπει να μένει αναλλοίωτο, που πρέπει να το επαναλαμβάνουμε και να απομιμούμαστε, όσο είναι ζωή αιώνια, μία ακένωτη, ανεξάντλητη πηγή ζωής και εμπνεύσεως¹⁸. Αυτή λοιπόν η Παράδοση, που αθετείται από τους αιρετικούς, είναι «γνώσις αληθής», στην οποία οι άνθρωποι οδηγούνται από το ίδιο το Άγιο Πνεύμα.

Ποιά ακριβώς όμως είναι η αληθινή γνώση για τον επίσκοπο Λυώνος; «Γνώσις αληθής» είναι:

1. «Η των αποστόλων διδαχή και το αρχαίον της εκκλησίας σύστημα κατά παντός του κόσμου»
2. Το χαρακτηριστικό γνώρισμα του σώματος του Χριστού κατά τις διαδοχές των επισκόπων, στους οποίους οι Απόστολοι παρέδωσαν τις κατά τόπους Εκκλησίες
3. Η πληρέστατη χρήση της Γραφής, η οποία έφθασε μέχρις εμάς, επειδή ακριβώς φυλάχθηκε χωρίς καμία παραχάραξη, ούτως ώστε να μην επιδέχεται ούτε προσθήκη, ούτε αφαίρεση
4. Η ανόθευτη μελέτη και η ορθή διδασκαλία σύμφωνα με την Γραφή, η ακριβής, η ακίνδυνη και αβλάσφημη
5. Η ιδιαίτερη δωρεά της αγάπης, η οποία είναι πολυτιμότερη από την γνώση, ενδοξότερη από την προφητεία και ανώτερη απ' όλα τα άλλα χαρίσματα¹⁹.

Επομένως, για τον Ειρηναίο «γνώσις αληθής» δεν είναι μόνο η Εκκλησία, ή μόνο η Γραφή, ή μόνο η Παράδοση, αλλά το αδιαίρετο τρίπτυχο Εκκλησία - Γραφή - Παράδοση, καρπός του οποίου είναι η Αγάπη. Κατά συνέπεια, «η εν Αγίω Πνεύματι ζωή της Εκκλησίας αποτελεί την αφετηρίαν και την εξουσίαν της προβολής του κύρους της Αγίας Γραφής και της Παραδόσεως»²⁰. Κατά τον Δημ. Στανιλοάε, «η Εκκλησία, η Γραφή και η Παράδοση είναι αδιάρρηκτα ενωμένες». Η Γραφή απορροφάται στην ζωή της Εκκλησίας διά της Παράδοσης. Η Γραφή ενεργοποιείται και παίρνει την μορφή της συγκεκριμένης βίωσης στην Εκκλησία με την Παράδοση. Η Γραφή όμως ενεργοποιείται στην Εκκλησία, εφ' όσον η Εκκλησία έχει διά του Αγίου Πνεύματος συνεχή πρωτοβουλία, με την οποία ενεργοποιεί την Γραφή, και η πρωτοβουλία της αυτή εκφράζεται συγκεκριμένα στην Παράδοση. Ταυτόχρονα, όμως, η πρωτοβουλία διεκδικείται και από την Γραφή. Το Άγιο Πνεύμα, συνεχίζει ο ρουμάνος θεολόγος, είναι ενεργό στην Παράδοση, εφ' όσον είναι ενεργό στην Εκκλησία, όπου η Παράδοση βιώνεται. Με το έργο του στην Εκκλησία, η οποία βιώνει την Παράδοση, το Άγιο Πνεύμα κάνει την Γραφή να έχει ανάγκη την Εκκλησία.

«Η Εκκλησία, η Παράδοση και η Γραφή περιπλέκονται σε ένα σύνολο και το έργο του Πνεύματος είναι η ψυχή αυτού του συνόλου. Στο σύνολο αυτό όμως το Πνεύμα δίνει περισσότερη πρωτοβουλία στην Εκκλησία. Η Εκκλησία κινείται από το Άγιο Πνεύμα και η κίνησή της πραγματοποιείται στην Παράδοση και με την Παράδοση αναζωογονείται μέσα από την σχέση της με την Γραφή»²¹. Ως μέλος δε του σώματος της Εκκλησίας, ο ερμηνευτής βιώνει την διαδοχή και συνέχεια της παράδοσης και παραλαβής και καθοδηγείται υπό του Αγίου Πνεύματος²². Αν δεν υπάρξει ενέργεια του Αγίου Πνεύματος, ο θεολόγος θα επινοήσει οτιδήποτε εκτός από την αλήθεια, δηλαδή θα φανταστεί και θα προβάλλει κάτι σαν αλήθεια, χωρίς όντως να είναι. Αυτό είναι η κακοδοξία. Αν όμως υπάρξει ενέργεια του Πνεύματος, τότε ασφαλώς ο θεολόγος θα εκφράσει την όντως αλήθεια, που γι' αυτό η θεολογία του θα είναι συνεπής και ομόλογη προς την ήδη εκπεφρασμένη αλήθεια της Γραφής και της προγενέστερης Παράδοσης²³.

Για τον Κάλλιστο Ware, η Παράδοση δεν φυλάσσεται από την Εκκλησία μόνο, αλλά ζει στην Εκκλησία, είναι η ζωή του Αγίου Πνεύματος στην Εκκλησία· δεν είναι στατική, αλλά δυναμική, δεν θεωρείται ως νεκρή αποδοχή του παρελθόντος, αλλά ως ζώσα ανακάλυψη του Αγίου Πνεύματος. Επίσης η Αγία Γραφή δεν πρέπει να θεωρείται ως κάτι που έχει τοποθετηθεί πάνω από την Εκκλησία, αλλά ως κάτι που ζει και που γίνεται αντιληπτό μέσα στην Εκκλησία, γι' αυτό και δεν πρέπει να ξεχωρίζουμε Γραφή και Παράδοση. «Η Αγία Γραφή αντλεί το κύρος της από την Εκκλησία, επειδή η Εκκλησία είναι αυτή που αρχικά αποφάσισε ποιά βιβλία αποτελούν μέρος της Αγίας Γραφής. Μόνο δε η Εκκλησία είναι ικανή να ερμηνεύσει έγκυρα την Αγία Γραφή»²⁴.

Στο ίδιο κλίμα κινούμενος και ο Σωφρ. Σαχάρωφ αναφέρει ότι η Παράδοση είναι η αιώνια και αμετάβλητη παραμονή του Αγίου Πνεύματος στην Εκκλησία, είναι το βαθύτερο θεμέλιο της ύπαρξής της. Γι' αυτό παραλαμβάνει μέσα της όλη την ζωή της Εκκλησίας, έτσι που και αυτή η Αγία Γραφή να εμφανίζεται μόνο ως μία από τις μορφές της. Από αυτό συνάγεται πως, αν η Εκκλησία έχανε την Παράδοσή της, θα έπαυε να είναι ό,τι είναι, γιατί η διακονία της Καινής Διαθήκης είναι διακονία Πνεύματος «εγγεγραμμένη ου μέλανι αλλά πνεύματι θεού ζώντος, ουκ εν πλαξίν λιθίναις αλλ' εν πλαξίν καρδίαις σαρκίνοις» (' ορ. 3,3). Ακόμη και αν υποθεθεί ότι για την α η β αιτία η Εκκλησία θα έχανε όλα τα βιβλία της, την Αγία Γραφή, τα έργα των αγίων Πατέρων και τα Λειτουργικά βιβλία, τότε η Παράδοση θ' αποκαθιστούσε την Αγία Γραφή, έστω όχι με τις ίδιες λέξεις, έστω σε άλλη «γλώσσα», αλλά πάντως θα την αποκαθιστούσε. Στην ουσία της και η «νέα» αυτή Γραφή θα ήταν έκφραση της ίδιας «άπαξ παραδοθείσης τοις αγίοις πίστεως» (Ιούδα 3), εκδήλωση του ίδιου του Ενός Πνεύματος, που ενεργεί αδιάκοπα στην Εκκλησία και είναι το θεμέλιο και η ουσία της. Επομένως, η Γραφή είναι μία από τις

μορφές της Ιερής Παράδοσης, όμως εάν απομονωθεί από αυτήν, δεν μπορεί να γίνει κατανοητή όπως πρέπει με καμιά επιστημονική έρευνα²⁵.

Ο Αλέξανδρος Σμέμαν αποκαλώντας «κλασική Ορθόδοξη διατύπωση» την φύλαξη και την ερμηνεία των Γραφών έχει δοθεί μόνο στην Εκκλησία, αναφέρει ότι η Παράδοση δεν είναι άλλη πηγή πίστεως, συμπληρωματική των Γραφών. Είναι η ίδια ακριβώς πηγή, ο ζωντανός λόγος του Θεού, που πάντα ακούγεται και παραλαμβάνεται από την Εκκλησία. Παράδοση είναι η ερμηνεία του λόγου του Θεού, που γίνεται πηγή της ίδιας της ζωής, και όχι κάποιων «δομών» ή κάποιων «πορισμάτων»²⁶. Η Εκκλησία είναι η μόνη που έχει δικαίωμα να ερμηνεύει την Γραφή και την Παράδοση και κάθε μία υπό το φως της άλλης. Όμως, το δικαίωμα αυτό το θεμελιώνει αυτή η ίδια επί της μαρτυρίας της Γραφής και της Παράδοσης και έτσι δεν μπορεί να διατυπώσει δόγματα, τα οποία δεν περιέχονται σ' αυτές ή αντιφάσκουν προς μία εξ αυτών, και αυτό διότι και οι τρεις είναι μορφές της μιας Αποκάλυψης, επομένως ίσης αυθεντίας.

Αναμφισβήτητα «η Γραφή, η Παράδοσις και η Εκκλησία ευρίσκονται εν αρμονία, φωτίζονται, συμπληρώνονται και επιβεβαιώνονται αμοιβαίως διά να καταστήσουν περισσότερον αποτελεσματική την Αποκάλυψιν». Η ενότητα μεταξύ Γραφής και Παράδοσης είναι τόσο μεγάλη, ώστε μπορούμε να εκφράσουμε αμφοτέρως, όταν λέγουμε ότι «η Παράδοσις δεν είναι παρά η διαρκής μορφή, η αρχική μορφή της κατανοήσεως της Γραφής, ή ότι η Παράδοσις είναι η Γραφή ερμηνευμένη εξ αρχής υπό της Εκκλησίας»²⁷.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Ειρηναίος Λυώνος επισημαίνει ότι μόνο ο εγκεντρισμένος στην κατέχουσα την Γραφή και την Παράδοση Εκκλησία Χριστιανός μπορεί ν' αποφύγει, αλλά και ν' αντιμετωπίσει τους αιρετικούς²⁸. Κάτι ανάλογο βρίσκουμε και στον Κλήμη τον Αλεξανδρέα²⁹, ο οποίος μάλιστα τονίζει ότι ο Κανών της αληθείας, δηλαδή ο εκκλησιαστικός κανόνας είναι ο μόνος που μπορεί να ερμηνεύσει την Γραφή³⁰. Επομένως, οι αιρετικοί «μη μαθόντες τα της γνώσεως της εκκλησιαστικής μυστήρια, μηδέ χωρήσαντες το μεγαλείον της αληθείας, μέχρι του βάθους των πραγμάτων κατελθείν απορραθυμήσαντες, εξ επιπολής αναγνόντες παρεπέμψαντο τας γραφάς»³¹.

Στην εκκλησιαστικότητα της ερμηνείας της Αγίας Γραφής και της Παράδοσης αναφέρεται και ο Τερτυλλιανός υποστηρίζοντας, ότι όπου είναι καταφανής η αληθής χριστιανική διδασκαλία και η πίστη, εκεί μόνο θα βρεθούν οι αληθείς Γραφές, οι αληθείς ερμηνείες και όλες οι αληθείς Χριστιανικές παραδόσεις³², εννοώντας, βέβαια, την Εκκλησία. Αυτή η θέση του γίνεται ακόμη πιο εμφανής στο έργο του *Adversus Marcionem*, όταν καταφερόμενος εναντίον των Μαρκιωνιστών, οι οποίοι αποδέχονταν μέρος του ευαγγελίου του Λουκά και απέρριπταν τα άλλα ευαγγέλια, τονίζει συν τοις άλλοις ότι η αυθεντία των Εκκλησιών είναι εκείνη που παρέχει υποστήριξη στην Παράδοση των Αποστόλων³³. Επίσης και ο

Ιππόλυτος αναφέρει ότι τα επιχειρήματά τους οι αιρετικοί δεν τα έχουν λάβει από την Αγία Γραφή, ούτε και φυλάσσοντας την διαδοχή κάποιου αγίου³⁴, εννοώντας προφανώς την Παράδοση.

Την ίδια θέση λαμβάνει την ίδια χρονική περίοδο και ο Ωριγένης σ' ένα από τα πρώτα έργα του, το *Περί αρχών*, όταν αναφέρει σε μία φράση που θυμίζει έντονα την προαναφερθείσα του Ειρηναίου, ότι όσοι πιστεύουν ότι οι ιερές βίβλοι δεν είναι συγγράμματα ανθρώπων, αλλά συντάχθηκαν από τον φωτισμό του Αγίου Πνεύματος, σύμφωνα με την βούληση του Πατρός διά του Ιησού Χριστού και ήλθαν σ' εμάς, μπορούν να τις ερμηνεύουν διά «του κανόνος της Ιησού Χριστού κατά διαδοχήν των αποστόλων ουρανίου εκκλησίας»³⁵. Έτσι, εάν κάποιος «τη γραφή απιστεί, παρά τον εκκλησιαστικόν ποιήσει λόγον»³⁶.

Κατά τον αλεξανδρινό συγγραφέα, ένα δόγμα της Εκκλησίας ισχύει μόνο όταν έχει ερείσματα είτε στην Παράδοση είτε στην Γραφή και φέρει ως παράδειγμα το δόγμα της μετενσάρκωσης, επισημαίνοντας ότι είναι αλλότριο της Εκκλησίας του Θεού το δόγμα αυτό, γιατί ούτε παραδόθηκε από τους Αποστόλους, ούτε και υπάρχει κάπου στις Γραφές³⁷. Συμβουλεύει δε τους πιστούς να μην στρέφουν την ακοή τους μακριά από το άκουσμα των λόγων του Θεού, οι οποίοι είτε διαβάζονται, είτε διδάσκονται στην Εκκλησία, γιατί διαφορετικά θα υποφέρουν από «λιμόν του ακούσαι τον λόγον υρίου» (Αμ. 8,11)³⁸.

Για τον Γ. Φλωρόφσκυ η Αγία Γραφή είναι το βασικό και πρωταρχικό τμήμα της Παράδοσης της Εκκλησίας και γι' αυτό δεν είναι δυνατόν ν' αποκοπεί από την ζωή της Εκκλησίας³⁹. Όπως επισημαίνει και ο Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης εξαιρώντας τον παράλληλο χαρακτήρα Γραφής και Παράδοσης, αυτές είναι όχι δύο απλώς εφαπτόμενοι κύκλοι, αλλά δύο κύκλοι ομόκεντροι με κέντρο τον Θεό. Επομένως, η Γραφή και η Παράδοση «ως η μόνη φωνή του Θεού, η διά λόγου ή της γραφίδος παραδιδόμενη τοις ανθρώποις», σε καμία περίπτωση δεν αλληλοσυγκρούονται. Εκείνα μάλιστα που συγκρούονται είναι η σοφία του Θεού, δηλαδή η αποκεκαλυμμένη αλήθεια στο σύνολό της (Γραφή και Παράδοση), με την σοφία του κόσμου (θύραθεν φιλοσοφία, αιρετικές πλάνες και ασεβείς διδασκαλίες ψευδοπροφητών και ψευδοδιδασκάλων)⁴⁰.

Θεωρούμε σημαντικό στο σημείο αυτό να επισημάνουμε ότι πολύ νωρίς η Εκκλησία προέβαλε στους εθνικούς το «κατά τας καινάς γραφάς» επιχείρημα, για να υποστηρίξει ότι έχει παραλάβει και κατέχει την αλήθεια. Ο Αθηναίος Απολογητής Αριστείδης είναι ο πρώτος συγγραφέας της Εκκλησίας, ο οποίος προβάλλει την Καινή Διαθήκη, για ν' αποδείξει την αλήθεια που υποστηρίζει. Στην *Απολογία* του προς τον αυτοκράτορα Αδριανό, την οποία και συνέγραψε το αργότερο έως το 140, δηλώνει βέβαιος ότι οι Χριστιανοί «περιερχόμενοι και αναζητώντες την αλήθειαν ανεύρον αυτήν. αι καθ' όσον ενοήσαμεν περί των Γραφών των, εγγύτεροι είναι προς την αλήθειαν και την εξαχθείσαν σοφίαν ή τα λοιπά έθνη»⁴¹.

Προς το τέλος της *Απολογίας*, παρακινεί τον βασιλέα να εξετάσει, εάν τα όσα μέχρι τώρα περί της χριστιανικής πίστης και των Χριστιανών έχει αναφέρει είναι αλήθεια, διαβάζοντας τις Γραφές τους. Αφού λοιπόν γράφει για την θεότητα και την ανθρωπότητα του Χριστού, την εκ Παρθένου άσπορη και άφθορη σύλληψή του, την εκ του γένους των Εβραίων καταγωγή του, την χορεία των δώδεκα μαθητών του, την σταύρωση, τον θάνατο, την ταφή, την ανάσταση και την ανάληψή του, καθώς και την διδασκαλία του Ευαγγελίου από τους Μαθητές, την ανάσταση των νεκρών και την μέλλουσα ζωή⁴², προτείνει στον Αδριανό να γνωρίσει από τις Γραφές των Χριστιανών τους λόγους και τις εντολές τους, την δόξα της λατρείας και την αναμονή της ανταμοιβής τους στην μέλλουσα ζωή ανάλογα με τις πράξεις τους. «Λάβετε λοιπόν τας γραφάς αυτών και αναγνώσατε εις αυτάς και ιδού θα ανεύρητε ότι εγώ δεν εξέθηκα ταύτα εξ ιδίων μου, ούτε ότι είπον ταύτα ως συνήγορος των, αλλά, επειδή εις τας γραφάς των ταύτα ανέγνωσα, ταύτα σταθερώς επίστευσα και ότι μέλλουν να γίνουν»⁴³. Όσον αφορά στον εαυτό του, ο Αριστείδης θεωρεί αρκετό να πληροφορήσει τον αυτοκράτορα με λίγα λόγια περί του ήθους και της αλήθειας των Χριστιανών, η οποία τέθηκε προ των οφθαλμών τους, γιατί αυτοί είναι δίκαιοι και άγιοι⁴⁴.

Κλείνοντας μάλιστα την *Απολογία* του επαναλαμβάνει: «Εως ώδε ο προς σε μοι λόγος, βασιλεύ, περί δε του λοιπού, όπως προηγουμένως ελέχθη, εις άλλας γραφάς ανευρίσκονται οι λόγοι, οι οποίοι είναι δυσκολότεροι ή να λεχθούν ή προσέτι ίνα διηγηθή τις αυτούς, οι οποίοι όχι μόνον λόγοι είναι, αλλά προσέτι και έργα...»⁴⁵. Κατά συνέπεια, ενώ στις αρχές του β' αιώνα έμμεσα ο Ιγνάτιος Αντιοχείας⁴⁶ και άμεσα ο Παπίας Ιεραπόλεως⁴⁷ δήλωναν ότι προτιμούν την προφορική Παράδοση των Αποστόλων από την έγγραφη, τουλάχιστον από την τέταρτη δεκαετία του β' αιώνα φαίνεται ότι πλέον δεν αρκούσε για την Εκκλησία να προβάλλει μόνο την προφορική Παράδοσή της, για ν' αποδείξει ότι κατέχει την σώζουσα αλήθεια, ίσως γιατί οι εθνικοί κατηγορούσαν τους Χριστιανούς ότι οι διδασκαλίες τους προέρχονται μόνο από το μυαλό τους. Γι' αυτό νοιώθει την ανάγκη να προβάλλει και την καταγεγραμμένη Παράδοσή της, τόσο στους εθνικούς, όσο και στους αιρετικούς.

Η Εκκλησία λοιπόν, ως οργανισμός φυσικός και μυστικός, ζων και κινούμενος προς την αλήθεια του Αγίου Πνεύματος, εκφράζει κατά τις παρουσιαζόμενες ανάγκες της ζωής της γραπτά ή προφορικά τα νοήματα της. Έτσι, εξ ανάγκης γράφτηκε, όπως γνωρίζουμε, το πρώτο βιβλίο της Καινής Διαθήκης, αφού η εκραγείσα κρίση στην Εκκλησία των Θεσσαλονικέων έπεισε τον Παύλο ότι πρέπει να υπαγορεύσει την πρώτη επιστολή του και να υπενθυμίσει γραπτά, όσα δίδαξε προφορικά. Οι ίδιες ανάγκες έγιναν αιτία συγγραφής και των άλλων βιβλίων του Κανόνα «προς ασφάλειαν» (Λουκ., 1,4) της κατηχητικής ενέργειας των Αποστόλων⁴⁸.

Κατά τον Ν. Ματσούκα, ως βασικό κριτήριο της αλήθειας της Αποκάλυψης πρέπει να θεωρηθεί όντως η ζωή της Εκκλησίας, άρα ισχύει το «prima vivere, deinde theolozari». Η θεολογία δηλαδή επί της ζωής της Παραδόσεως βασιζόμενη μπορεί να διατυπώσει ορθόδοξα τις δογματικές αλήθειες της εν Χριστώ Αποκαλύψεω⁴⁹. Έτσι, αναμφισβήτητα δεν μπορούμε να θεωρήσουμε αντιθετικά την Γραφή και την Παράδοση, ούτε να προσθέσουμε την μία επί της άλλης ως δύο διακεκριμένες πραγματικότητες⁵⁰. Συνεπώς, την Παράδοση και την Γραφή δεν μπορούμε να τις διαχωρίσουμε χωρίς να τις στερήσουμε από τον χαρακτήρα του πληρώματος που κατέχουν μαζί⁵¹, διότι συμπίπτουν ως προς την προέλευση και διαμόρφωση και περιέχονται η μία στην άλλη, είναι δηλαδή ταυτόσημα μεγέθη.

Από την μία αυτή ζώσα και μένουσα προφορική παράδοση προέρχονται και οι δύο. Αυτή την ενότητα Γραφής και Παράδοσης ομολογεί και διατηρεί η μία Εκκλησία: «οι Προφῆται ως είδον, οι Απόστολοι ως εδίδαξαν, η Εκκλησία ως παρέλαβεν, οι Διδάσκαλοι ως εδογματίσαν, η Οικουμένη ως συμπεφώνηκεν, η χάρις ως έλαμψεν, η αλήθεια ως αποδέδεικται...» (Συνοδικόν Ζ' Οικουμενικής Συνόδου)⁵². Μία είναι όμως η μόνη διαφορά μεταξύ Γραφής και Παράδοσης. Η Γραφή περιέχει αποτυπωμένη σ' αυτή την αποκάλυψη του Θεού, ενώ η Παράδοση είναι η Γραφή ορθά ερμηνευόμενη ή το περιεχόμενο της Γραφής, όπως αυτό κατανοείται από την Εκκλησία⁵³.

Σύμφωνα με τον Π. Ευδοκίμωφ, η Παράδοση είναι η συνείδηση της Εκκλησίας ότι είναι ο ζωντανός τόπος του ενεργού Λόγου, χωρίς με τούτο να εξαντλεί την ζωή και τις εκφραστικές μορφές που έχει μέσα της⁵⁴, ενώ για τον Βλαδ. Λόσκι μόνο στην Εκκλησία θα μπορούσαμε ν' αναγνωρίσουμε εν πλήρει συνειδήσει την ενότητα εμπνεύσεως των Ιερών Βιβλίων, «διότι μόνη η Εκκλησία κατέχει την Παράδοσιν – γνώσιν του σαρκωθέντος Λόγου εν Αγίω Πνεύματι»⁵⁵. Στο ίδιο κλίμα κινούμενος ο Δ. Στανιλοάε, τονίζει ότι η Εκκλησία αναζητεί, εκτιμά, κρίνει και τελικά αποσπά από την Γραφή και την Παράδοση την αληθή τους έννοια, χωρίς βέβαια να κρίνει αυθαίρετα. Έτσι, «η Εκκλησία είναι "κριτής" προκειμένου περί της αληθείας, αλλά κρίνει βάσει του ανόνο της Γραφής και της Παραδόσεως»⁵⁶. Μαρτυρεί δε περί της αληθείας όχι με την μνήμη ή με λόγους άλλων, αλλά με την δική της ζωή, με την αδιάκοπη εμπειρία, με την καθολική της πληρότητα⁵⁷.

Κατά συνέπεια, η Εκκλησία θεώρησε ως κεντρικό σημείο της θεολογίας της, ήδη από τους πρώτους χρόνους της υπάρξεώς της, την πιστότητα στην Παράδοση (traditio veritatis), η οποία υπήρχε ως φρόνημα και ήθος της Εκκλησίας, πριν ακόμη διαμορφωθεί ο Κανών της Καινής Διαθήκης, και λειτουργούσε ως μέτρο ορθοδοξίας και ορθοπραξίας. Ότι έκανε η αρχέγονη Εκκλησία στηριζόταν στην Παράδοσή της αυτή, η οποία την συνέδεε διά των Αποστόλων με τον ίδιο τον Χριστό. Δεν μπορούσε να

υπάρχει Εκκλησία χωρίς την ζωντανή Παράδοση που εξασφάλιζε η παρουσία του Παρακλήτου, ούτε πάλι Παράδοση μπορούσε να υπάρχει έξω από το σώμα του λαού του Θεού. Αυτή λοιπόν ήταν η «θεμελιώδης αξίωση που προστάτευε το εκκλησιαστικό σώμα από την εξατομικευμένη διδασκαλία και από παραχαράξεις της πίστεως»⁵⁸.

Επομένως, η Εκκλησία προηγείται και της Γραφής και της Παράδοσης⁵⁹, η Παράδοση είναι η συνείδηση της μίας, Αγίας Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας του Χριστού, εφ' όσον εξ αρχής φέρει την σφραγίδα της Εκκλησίας και η Εκκλησία είναι το δοχείο που εμφανίζεται και περιέχεται. Η Εκκλησία προσδιορίζει την εμφάνιση και την μορφή της Παράδοσης, γι' αυτό και ταυτίζεται με την Παράδοση. Η έκφραση της ζωής και της συνείδησης της Εκκλησίας είναι οι αρχαιότερες μορφές της Παράδοσης, στις οποίες, εάν παραμείνει πιστή, παραμένει πιστή στον ίδιο τον εαυτό της⁶⁰.

Γι' αυτό ο Ειρηναίος τονίζει ότι όλοι όσοι θέλουν να βρουν την αλήθεια, μπορούν να δουν καθαρά την Παράδοση των Αποστόλων που έγινε γνωστή σε όλο τον κόσμο μέσα στην Καθολική Εκκλησία, με το ν' απαριθμήσουν τους επισκόπους που όρισαν εκείνοι, καθώς και τους διαδόχους τους μέχρι σήμερα, οι οποίοι δεν δίδαξαν, ούτε γνώρισαν τίποτα από τα τόσα ανόητα παρουσιάζουν οι αιρετικοί. Άρα, τονίζει εναντίον των Γνωστικών, εάν γνώριζαν οι Απόστολοι όλα τα «κεκρυμμένα» μυστήρια, τα οποία δήθεν δίδαξαν στους τελείους κατ' ιδίαν και κρυφά από τους άλλους, θα τα παρέδιδαν οπωσδήποτε σε αυτούς, στους οποίους εμπιστεύθηκαν και την ίδια την Εκκλησία. Σίγουρα οι Απόστολοι θα ήθελαν να είναι τέλειοι και ανεπίληπτοι σε όλα αυτοί που άφησαν ως διαδόχους τους και τους παρέδωσαν την δική τους θέση στην διοίκηση⁶¹, όμως, απλώς και χωρίς ν' αποβλέπουν σε πρόσωπα, όσα έμαθαν οι ίδιοι από τον Κύριο, αυτά και παρέδιδαν στην Εκκλησία.

Οι Απόστολοι, συνεχίζει ο επίσκοπος Λυώνος, συγκέντρωσαν όλη την αλήθεια στην Εκκλησία, ώστε όποιος επιθυμεί, να λαμβάνει από αυτήν το ύδωρ της ζωής, αφού μόνο αυτή είναι η θύρα της ζωής, ενώ όλοι οι άλλοι είναι κλέπτες και ληστές⁶². Ακόμη και εάν δημιουργούνταν αμφιβολία, αναρωτιέται, για κάποιο μικρό ζήτημα, δεν έπρεπε ν' ανατρέξουμε στις αρχαίες Εκκλησίες, στις οποίες έζησαν οι Απόστολοι και από αυτές να πάρουμε για το προκύψαν ζήτημα ό,τι είναι βέβαιο και σαφές; Αν όμως οι Απόστολοι δεν μας άφηναν την Γραφή, τότε δεν έπρεπε ν' ακολουθήσουμε την τάξη της Παράδοσης, την οποία και παρέδωσαν σε όσους εμπιστεύθηκαν τις Εκκλησίες;⁶³

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Τερτυλλιανός, αναφερόμενος προσωπικά στον Μαρκίωνα που υπήρξε στο παρελθόν μέλος της Εκκλησίας⁶⁴, του επισημαίνει ότι αυτό στο οποίο είχε πιστεύσει, ήταν η Παράδοση. Αυτή η Παράδοση ήταν η Αλήθεια, επειδή μεταλαμπαδεύτηκε από εκείνους, οι οποίοι είχαν ταχθεί να την μεταδώσουν. Έτσι, απαρνούμενος αυτή την

Παράδοση, απαρνήθηκε την Αλήθεια. Όμως, δεν είχε κανένα δικαίωμα να το κάνει⁶⁵.

Ο Καρθαγένης Κυπριανός, επίσης τονίζει ότι για την θρησκευτική και απλή ψυχή υπάρχει κάποιος απλός τρόπος ν' αποθέσει την πλάνη, να βρει και ν' ανακαλύψει την αλήθεια. Εάν επιστρέψουμε στην πηγή και αρχή της θείας Παράδοσης⁶⁶, η ανθρωπινή πλάνη παύεται, και εάν εξετάσουμε την τάξη των ουράνιων μυστηρίων, κάθε πράγμα που αμαυρώνεται, κρύβεται από την ομίχλη και το σύννεφο του σκότους, αποκαλύπτεται στο φως της αλήθειας. Εάν η αλήθεια έχει κάπως κλονισθεί και ταλαντευθεί, εμείς οφείλουμε να επανέλθουμε στην αρχή του Κυρίου και στην Ευαγγελική και Αποστολική Παράδοση. Από εκεί προέρχεται ο λόγος της ενέργειάς μας, απ' όπου και η τάξη και η αρχή έχουν προέλθει⁶⁷.

Αυτή λοιπόν η Ευαγγελική και Αποστολική Παράδοση, είναι αναμφισβήτητη η μία γραπτή και άγραφη Παράδοση της Εκκλησίας του Χριστού. Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς, όταν αναφέρεται στην άγραφη παράδοση, θεωρεί ότι και η Γραφή, και ειδικότερα η Καινή Διαθήκη, διατηρήθηκε στην Εκκλησία για κάποιο χρονικό διάστημα ως άγραφη παρακαταθήκη. Η Παράδοση στη σκέψη του Κλήμεντος δεν εξαντλείται στην προφορική, από στόμα σε στόμα διδασκαλία, αλλά περιέχει και τον γραπτό λόγο, αφού και σ' αυτό σώζεται το φρόνημα και η πίστη της Εκκλησίας, όπως αναφέρει ο Κ. Σκουτέρης⁶⁸. «Αντίκα διδάξαντος του σωτήρος τους αποστόλους η της εγγράφου άγραφος ήδη και εις ημάς διαδίδεται παράδοσις, καρδίαις καιναίς κατά την ανακαίνωσιν του βιβλίου τη δυνάμει του θεού εγγεγραμμένη»⁶⁹.

¹ Σωφρ. Σαχάρωφ, *Αγώνας θεογνωσίας*, εκδ. Ι.Μ.Τιμίου Προδρόμου - Έσσεξ Αγγλίας, Έσσεξ 2006, σελ. 306.

² Ιω. Ρωμανίδου, *Δογματική και Συμβολική θεολογία της Ορθοδόξου καθολικής Εκκλησίας*, τόμος Α', εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 109 κ.εξ. Πρβλ. Αθην. Κοκκινάκη, «Η Παράδοσις και αι Παραδόσεις», 42 κ.εξ.

³ Κυπριανού Καρθαγένης, «Επιστολή προς Μάγνον» (76η) XII, PL 3, 1148B.

⁴ Ωριγένους, «Ομιλίες εις Ιερεμίαν» Ε', 13, ΒΕΠΕΣ 11, 41,32 – 42,6.

⁵ Υ. Μ.-J. Congar, *La Tradition et les traditions*, Τόμος Β', Paris 1963, σελ. 64.

⁶ Ειρηναίου Λυώνος, «Έλεγχος» Γ', II, 2, PG 7, 847AB. Πρβλ. Κ. Καρακόλη, *Αιρέσεις και Εκκλησία κατά τους Έλληνες εκκλησιαστικούς συγγραφείς των 1 και 2 αιώνων*, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 64.

⁷ Αθ. Γιέβτις, «Εκκλησία, Ορθοδοξία και Ευχαριστία», εν *ληρονομία* 3, τεύχος Β', Θεσσαλονίκη 1971, σελ. 219.

⁸ Κ. Σκουτέρη, *Ιστορία Δογμάτων*, τόμος Α', σελ. 353.

⁹ Στ. Παπαδόπουλου, *Θεολογία και γλώσσα*, εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1997, σελ. 88-89.

¹⁰ Κ. Σκουτέρη, ενθ' ανωτ., σελ. 353-354.

¹¹ Τερτυλλιανού, «De carne Christi» II, 2-3, PL 2, 800B-801A.

¹² Ειρηναίου Λυώνος, «Έλεγχος» Γ', III, 1, PG 7, 848A. Πρβλ. Αωνύμου, «Επιστολή προς Διόγνητον» XI, 6, ΒΕΠΕΣ 2, 256, 37-40: «Είτα φόβος νόμου άδεται και προφητών χάρις γινώσκεται και ευαγγελίων πίστις ίδρυσται και αποστόλων παράδοσις φυλάσσεται και εκκλησίας χάρις σκιρτά».

¹³ Ειρηναίου Λυώνος, «Επίδειξις του Αποστολικού κηρύγματος» 3, SC 62, 32. Πρβλ. και Ειρηναίου Λυώνος, «Επίδειξις», σελ. 28.

- ¹⁴ Στ. Παπαδόπουλου, *Πατρολογία Α'*, σελ. 299. Πρβλ. Ειρηναίου Λυώνος, «Ελεγχος» Β', XXVII, PG 7, 802B-804A. Ενθ' ανωτ. Γ', IV, 3, PG 7, 856C. Τερτυλλιανού, «De praescriptione haereticorum» XXV, 2, PL 2, 43B. Ενθ' ανωτ. XXVI - XXVII, PL 2, 44B-46A.
- ¹⁵ Ειρηναίου Λυώνος, «Ελεγχος» Γ', XII, 5, ΒΕΠΕΣ 5, 147, 17-25: «Αύται φωναί της εκκλησίας εξ ης πάσα έσχηκεν εκκλησία την αρχήν· αύται φωναί της μητροπόλεως των της καινης διαθήκης πολιτών· αύται φωναί των αποστόλων, αύται φωναί των μαθητών του Κυρίου, των αληθώς τελείων, μετά την ανάληψιν του Κυρίου διά του Πνεύματος τελειωθέντων, και επικαλουμένων τον Θεόν τον ποιήσαντα τον ουρανόν και την γην και την θάλασσαν, τον διά των προφητών κεκηρυγμένον, και τον τούτου Παίδα, ον έχρισεν ο Θεός, και άλλον ουκ ειδότων. Ου γαρ ην τότε Ουαλεντίνος εκεί, ουδέ Μαρκίων, ουδ' οι λοιποί εαυτών τε και των πειθομένων αυτοίς καταστροφείς».
- ¹⁶ Ενθ' ανωτ. Γ', I, 2, PG 7, 845B-846A.
- ¹⁷ Ειρηναίου Λυώνος, «Ελεγχος» Ε', Προοίμιο, PG 7, 1119A. Πρβλ. ενθ' ανωτ. Β', XXV, 4, PG 7, 799C.
- ¹⁸ Γ. Φλωρόφσκυ, *Θέματα Ορθόδοξου Θεολογίας*, εκδ. Άρτος ζωής, Αθήνα 1989, σελ. 201.
- ¹⁹ Ειρηναίου Λυώνος, «Ελεγχος» Δ', XXXIII, 8, PG 7, 1077B-1078A.
- ²⁰ Ν. Ματσούκα, «Γένεσις και ουσία του ορθοδόξου δόγματος», σελ. 70. Πρβλ. Αλ. Σμέμαν, *Ευχαριστία*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2000, σελ. 186-187.
- ²¹ Δ. Στανιλοάε, *Ο Θεός, ο κόσμος και ο άνθρωπος*, σελ. 99-100. Πρβλ. Χρ. Κρικώνη, *Η Εκκλησία αυθεντικός ερμηνευτής της εν Χριστώ θείας Αποκαλύψεως*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 90-91.
- ²² Χρ. Οικονόμου, «Η εικονογραφική μέθοδος ερμηνείας του Ευαγγελίου», εν *Εικοσιπενταετηρικόν – Αφιέρωμα στον Μητροπολίτη Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως κ. Διονύσιο*, Νεάπολη – Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 528. Πρβλ. ενθ' ανωτ., σελ. 530.
- ²³ Στ. Παπαδόπουλου, *Θεολογία και γλώσσα*, σελ. 96.
- ²⁴ Καλλ. Ware, *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2007, σελ. 314 και 316.
- ²⁵ Σωφρ. Σαχάρωφ, *Ο Γέροντας Σιλουανός*, εκδ. Ι.Μ.Τιμίου Προδρόμου-Έσσεξ Αγγλίας, Θεσσαλονίκη 1978, σελ. 92. Πρβλ. Καλλ. Ware, *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*, σελ. 311-312.
- ²⁶ Αλ. Σμέμαν, *Ευχαριστία*, σελ. 108.
- ²⁷ Δ. Στανιλοάε, «Η Αγία Γραφή εν σχέσει προς την Εκκλησίαν και την Παράδοσιν», σελ. 73-74 και 76. Ο ρουμάνος θεολόγος, για να καταστήσει σαφές ότι κάθε μία από τις τρεις συντελεί στην συγκράτηση του συνόλου και στην δραστηριότητα των άλλων, συγκρίνει την Εκκλησία με το σκελετό και την σάρκα του σώματος, την Γραφή με τους πνεύμονες και την Παράδοση με την καρδιά που κτυπά συνεχώς. Ενθ' ανωτ., σελ. 87. Πρβλ. ενθ' ανωτ. σελ. 83-84. Χρυσοστ. Κωνσταντινίδου, «Βασικά τινά Περί Ιεράς Παραδόσεως», *Θεολογία* 49 (1978), 444. Κ. Καρακόλη, ενθ' ανωτ., σελ. 65 και 108.
- ²⁸ Ειρηναίου Λυώνος, «Ελεγχος» Ε', XX, 2, PG 7, 1178A. Πρβλ. ενθ' ανωτ. Ε', XIV, 4, PG 7, 1163BC.
- ²⁹ Κλήμεντος Αλεξανδρέως, «Στρωματείς» ΣΤ', XIV, ΒΕΠΕΣ 8, 220, 23-30. Πρβλ. ενθ' ανωτ. Ζ', XVI, ΒΕΠΕΣ 8, 296, 17-22 και ενθ' ανωτ. ΣΤ', XV, ΒΕΠΕΣ 8, 225,39 - 226,5.
- ³⁰ Ενθ' ανωτ. ΣΤ', XV, ΒΕΠΕΣ 8, 225, 24-28. Πρβλ. ενθ' ανωτ. ΣΤ', XV, ΒΕΠΕΣ 8, 225, 13-17: «Ο δε ακούετε εις το ους (επικεκερμμένως δηλονότι και εν μυστηρίω, τα τοιαύτα γαρ εις το ους λέγεσθαι αλληγορείται), επί των δωμαίων, φησί κηρύξατε, μεγαλοφρόνως τε εκδεξάμενοι και υψηγώρως παραδιδόντες και κατά τον της αληθείας κανόνα διασαφούντες τας γραφάς».
- ³¹ Ενθ' ανωτ. Ζ', XVI, ΒΕΠΕΣ 8, 293, 12-15.
- ³² Τερτυλλιανού, «De praescriptione haereticorum» XIX, 3, PL 2, 36AB: «Ubi enim apparuerit esse veritatem et disciplinae et fidei christianae, illic erit veritas scripturarum et expositionum et omnium traditionum christianarum». Πρβλ. Βικεντίου εκ Λειγίνου, «Commonitorium I» II, PL 50, 640. Πρβλ. και Αθην. Κοκκινάκη, «Ιερού Βικεντίου του Ληρινίτου Υπομνήματα (Commonitoria)», *Θεολογία* 49 (1978), 228: «Η αλήθεια της χριστιανικής διδασκαλίας αποδεικνύεται πρώτον από τον Νόμο του Θεού (Γραφές) και δεύτερον από την Παράδοση της Καθολικής Εκκλησίας».
- ³³ Τερτυλλιανού, «Adversus Marcionem» Δ', V, 7, PL 2, 397A.
- ³⁴ Ιππολύτου Ρώμης, «Ελεγχος» Α', Πρόλογος, 8, ΒΕΠΕΣ 5, 199, 28-35.
- ³⁵ Ωριγένους, «Περί αρχών» Δ', II, 2, ΒΕΠΕΣ 16, 334,39 - 335,3.
- ³⁶ Του αυτού, «Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον ευαγγέλιον» ΙΣΤ', 35, ΒΕΠΕΣ 14, 221, 23-25.
- ³⁷ Ενθ' ανωτ. ΙΓ', 1, ΒΕΠΕΣ 13, 162, 20-28. Πρβλ. του αυτού, «Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον» ΙΖ', 35, ΒΕΠΕΣ 14, 221, 10-30. Του αυτού, «Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην ευαγγέλιον» ΣΤ', X-XI, ΒΕΠΕΣ 12, 22, 20-22 και 33 κ.εξ. Του αυτού, «Ομιλία εις το κατά Λουκάν» Δ', ΒΕΠΕΣ 15, 17,38-18,3.

- ³⁸ Του αυτού, «Ομιλία εις την Γένεσιν» XVI, 4, PG 12, 250B.
- ³⁹ Γ. Φλωρόφσκυ, *Ανατομία προβλημάτων πίστεως*, εκδ. Ι.Μ.Νικοπόλεως, Πρέβεζα 2006, σελ. 141.
- ⁴⁰ Χρυσοστ. Κωνσταντινίδου, «Βασικά τινά Περί Ιεράς Παραδόσεως», *Θεολογία* 49 (1978), 444.
- ⁴¹ Αριστείδου Απολογητού, «Απολογία» XV, 3, ΒΕΠΕΣ 3, 148, 24-27.
- ⁴² Ενθ' ανωτ. XV, 1-3, ΒΕΠΕΣ 3, 147,39 - 148,34.
- ⁴³ Ενθ' ανωτ. XVI, 3-5, ΒΕΠΕΣ 3, 151, 19-30. Είναι αξιοσημείωτο ότι σχεδόν την ίδια φράση επαναλαμβάνει ο Ιππόλυτος: «Ἐδοξε δε ἡμῖν εναρξαμένοις ἀπὸ τῆς γενέσεως τὴν κατὰ λόγον ἀπόδειξιν, καθὼς ἀπαιτεῖ, ἐν συντόμῳ φανερώσαι, οὐκ ἐξ ἰδίας μαρτυρίας, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγίων γραφῶν τεκμηριωσαμένους». Ιππολύτου Ρώμης, «Χρονικά» 21, ΒΕΠΕΣ 6, 233, 12-14.
- ⁴⁴ Αριστείδου Απολογητού, «Απολογία» XVII, 2, ΒΕΠΕΣ 3, 152, 32-34.
- ⁴⁵ Ενθ' ανωτ. XVII, 1, ΒΕΠΕΣ 3, 152, 25-29.
- ⁴⁶ Ιγνατίου, «Επιστολή προς Φιλαδέλφεις» VIII, 2, ΒΕΠΕΣ 2, 278, 35-41: «Παρακαλῶ δε υμᾶς μηδέν κατ' ἐρίθειαν πράσσειν, ἀλλὰ κατὰ χριστομαθίαν. Ἐπεὶ ἤκουσά τινων λεγόντων ὅτι, εἴν μὴ ἐν τοῖς ἀρχαίοις εὖρω, ἐν τῷ ευαγγελίῳ οὐ πιστεύω· καὶ λέγοντός μου αυτοῖς ὅτι γέγραπται, ἀπεκρίθησάν μοι ὅτι πρόκειται. Ἐμοὶ δε ἀρχαία ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός, τὰ ἀθικτὰ ἀρχαία ὁ σταυρός αὐτοῦ καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἐν οἷς θέλω ἐν τῇ προσευχῇ υμῶν δικαιωθῆναι». Πρβλ. Στ. Παπαδόπουλου, *Θεολογία καὶ γλώσσα*, σελ. 20-21.
- ⁴⁷ Παπίου Ἱεραπόλεως, «Λογίων Κυριακῶν Ἐξηγήσεις» II, ΒΕΠΕΣ 3, 117, 16-22: «...εἰ δε ποὺ καὶ παρηκολουθηκῶς τις τοῖς πρεσβυτέροις ἔλθοι, τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους, τὶ Ἀνδρέας ἢ τὶ Πέτρος εἶπεν ἢ τὶ Φιλίππος ἢ τὶ Θωμᾶς ἢ Ἰακώβος ἢ τὶ Ἰωάννης ἢ Ματθαῖος ἢ τις ἕτερος τῶν τοῦ κυρίου μαθητῶν ἢ τε Ἀριστίων καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, τοῦ κυρίου μαθηταί, λέγουσιν. οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτόν με ὠφελεῖν ὑπελάμβανον, ὅσο τὰ παρὰ ζώσης φωνῆς καὶ μενούσης». Πρβλ. Στ. Παπαδόπουλου, «Οἱ πρεσβύτεροι καὶ ἡ παράδοσις τοῦ Παπίου», *Δ Μ 2* (1974), 228-229.
- ⁴⁸ Αθην. Κοκκινάκη, «Ἡ Παράδοσις καὶ αἱ Παραδόσεις», 45-46.
- ⁴⁹ Ν. Ματσούκα, «Γένεσις καὶ οὐσία τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος», σελ. 70. Με τὸ «*primum vivere deinde theozari*» ὁ Ν. Ματσούκας παραφράζει τὸ γνωστὸ λατινικὸ ρητὸ «*prima vivere, deinde philosophari*» ποὺ ἐρμηνεύεται, πρῶτα τὸ ζῆν καὶ μετὰ τὸ φιλοσοφεῖν. Στὴν περίπτωσή μας πρῶτα τὸ ζῆν καὶ μετὰ τὸ θεολογεῖν.
- ⁵⁰ Βλ. Λόσκι, *ατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ*, εκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 143.
- ⁵¹ Ενθ' ανωτ., σελ. 158.
- ⁵² Ἰω. Παναγόπουλου, *Εἰσαγωγή στὴν αἰνὴ Διαθήκη*, εκδ. "Ἀκρίτας", Αθήνα 1995, σελ. 21.
- ⁵³ Κ. Καρακόλη, *Αἰρέσεις καὶ Ἐκκλησία*, σελ. 65.
- ⁵⁴ Π. Ευδοκίμωφ, *Ἡ Ὀρθοδοξία*, εκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Αθήνα 1972, σελ. 265.
- ⁵⁵ Βλ. Λόσκι, ενθ' ανωτ., σελ. 147.
- ⁵⁶ Δ. Στανιλοάε, «Ἡ Ἁγία Γραφή ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Παράδοσιν», σελ. 85-86.
- ⁵⁷ Γ. Φλωρόφσκυ, *Ἁγία Γραφή - Ἐκκλησία - Παράδοσις*, έκδοση Β', εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 65.
- ⁵⁸ Κ. Σκουτέρη, *Ἱστορία Δογμάτων*, τόμος Α', σελ. 489. Πρβλ. Ιουστ. Πόποβιτς, *Ἀνθρώπος καὶ Θεάνθρωπος*, εκδ. ΑΣΤΗΡ, Αθήνα 1969, σελ. 202. Δ. Στανιλοάε, ενθ' ανωτ., σελ. 77-78 καὶ 85.
- ⁵⁹ Χρ. Γιανναρά, *Ἀλφαβητᾶρι τῆς πίστεως*, εκδ. ΔΟΜΟΣ, Αθήνα 1994, σελ. 162.
- ⁶⁰ Δ. Στανιλοάε, ενθ' ανωτ., σελ. 78.
- ⁶¹ Εἰρηναίου Λυώνος, «Ἐλεγχος» Γ', III, 1, PG 7, 848AB. Ακολουθῶς ὁ Εἰρηναῖος, ὅπως ἀναφέρει, παραθέτει «τὴν διαδοχὴ τῆς μέγιστης καὶ ἀρχαιότατης καὶ γνωστῆς ἐν ὅλοις Ἐκκλησίας ποὺ θεμελίωσαν στὴ Ρώμῃ οἱ δύο ἔνδοξοι Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος. Αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία ἔχει τὴν Παράδοσι ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους καὶ τὴν πίστι ποὺ κηρύχθηκε στοὺς ἀνθρώπους, με τὴν διαδοχὴ δε τῶν ἐπισκόπων, ἔφθασε μέχρι σ' ἐμᾶς. Ἐτσι ἀνασκευάζουμε ὅλους αὐτοὺς, ποὺ με κάθε τρόπο, εἴτε με αὐταρέσκεια, εἴτε με τὴν κενοδοξία, εἴτε με τὴν τύφλωσι καὶ τὴν κακοδοξία τοὺς, κάνουν τις παρασυναγωγές τοὺς». Καὶ συνεχίζει: «Ταῦτη οὖν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν ἐξοχωτέραν αὐτῆς προέλευσιν δέον προσέρχεσθαι (ἦτοι ἐπικοινωνεῖν) πάσαν Ἐκκλησίαν, τουτέστι, τοὺς ἀπανταχόθεν πιστοὺς, ἐν ἡ πάντοτε παρὰ τῶν ἀπανταχόθεν ἐνταύθα ἐρχομένων πιστῶν τετήρηται ἢ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων παραδόσις»...». Ενθ' ανωτ. Γ', III, 2, PG 7, 848B-849A. Μετὰ τὴν παράθεσι τοῦ ἐπισκοπικοῦ καταλόγου τῆς Ρώμης ὁ Εἰρηναῖος συμπεραίνει ὅτι ἐκ τοῦ καταλόγου αὐτοῦ «εἶναι πληρέστατη ἡ ἀπόδειξι ὅτι εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἡ ζωποιοὺς πίστι, ποὺ διασώθηκε στὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους μέχρι τώρα καὶ παραδόθηκε ἐν ἀληθείᾳ». Ενθ' ανωτ. Γ', III, 3,

PG 7, 851B. Είναι χαρακτηριστικότερη δε και η αυτοσυνειδησία του επισκόπου Ιππολύτου ως διάδοχου των Αποστόλων: «Ταύτα δε έτερος ουκ ελέγξει ή το εν εκκλησία παραδοθέν άγιον πνεύμα, ου τυχόντες πρότεροι οι απόστολοι μετέδωσαν τοις ορθώς πεπιστευκόσιν. ων ημείς διάδοχοι τυγχάνοντες, της τε αυτής χάριτος μετέχοντες αρχιερατείας τε και διδασκαλίας, και φρουροί της εκκλησίας λελογισμένοι, ουκ οφθαλμώ νυστάζομεν ουδέ λόγον ορθόν σιωπάμεν, αλλ' ουδέ πάση ψυχή και σώματι εργαζόμενοι κάμνομεν άξια αξίως θεώ τω ευεργέτη ανταποδιδόναι πειρώμενοι. και ουδέν ούτως κατ' αξίαν αμειβόμενοι, πλην εν οίς πεπιστεύμεθα μη ατονούντες, αλλά του ιδίου καιρού τα μέτρα επιτελούντες και όσα παρέχει το άγιον πνεύμα πάσιν αφθόνως κοινωνούντες. ου γαρ μόνον αλλότρια δι' ελέγχου εις φανερόν άγοντες, αλλά και όσα η αλήθεια υπό της του πατρός χάριτος παραλαβούσα ανθρωπίοις δηκόνησε, ταύτα και διά λόγου σηπούμενοι και διά γραμμάτων εμμάτρουα ποιούμενοι ανεπαισχύντως κηρύσσομεν». Πρβλ. Ιππολύτου Ρώμης, «Έλεγχος» Α', Πρόλογος, ΒΕΠΕΣ 5, 199, 15-28.

⁶² Ειρηναίου Λυώνος, «Έλεγχος» Γ', IV, 1, PG 7, 855AB. Πρβλ. Κλήμεντος Αλεξανδρέως, «Στρωματείς» Ζ', XV, ΒΕΠΕΣ 8, 297, 13-17: «Ου γαρ χρη ποτε, καθάπερ οι τας αιρέσεις μετιόντες ποιούσι, μοιχεύειν την αλήθειαν ουδέ μην κλέπτειν τον κανόνα της εκκλησίας, ταις ιδίαις επιθυμίαις και φιλοδοξίαις χαριζόμενους επί τη των πλησίον απάτη, ους παντός μάλλον αγαπώντας της αληθείας αυτής αντέχεσθαι διδάσκειν προσήκει». Ωριγένους, «Έξηγήσεις εις τας Παροιμίας του Σολομώντος» ΚΔ', ΒΕΠΕΣ 16, 217, 14-25: «Ούτος κλέπτει γνώσιν, ουχ ο του προλαβόντος λαμβάνων, αλλ' ο εκ της ψευδωνύμου υφαιρούμενος γνώσεως. Και γαρ πάντες οι πεπιστευκότες Χριστώ, από των αγίων προφητών και αποστόλων λαμβάνοντες θεωρήματα, ου λέγονται κλέπται αλλοτρίων θεωρημάτων· κλέπτει γαρ τις αλλότρια θεωρήματα, ίνα νουν εμπλήση πεινώντα· αλλά τούτο μεν προ της επιδημίας του Σωτήρος εγένετο· νυνί δε Παύλος φησιν· Ο κλέπτων, μηκέτι κλεπτέτω, μάλλον δε εργαζέσθω δικαιοσύνην, ίνα γνώσιν κτησάμενος, μεταδώ και τω χρείαν έχοντι· τι γαρ ο μη εστι και έστιν ημέτερον, ίνα κλέψωμεν οι πεπιστευκότες Χριστώ; πάντα γαρ ημών εστιν· ημείς δε Χριστού, δι' ου τα πάντα εγένετο· Χριστός δε, Θεού».

⁶³ Ειρηναίου Λυώνος, «Έλεγχος» Γ', IV, 1, PG 7, 855B.

⁶⁴ Τερτυλλιανού, «De carne Christi» IV, 2, PL 2, 804A.

⁶⁵ Ενθ' ανωτ. II, 5, PL 2, 801AB.

⁶⁶ Πολλές φορές στα έργα του ο Κυπριανός αποκαλεί την Παράδοση «θεία». Βλ. Κυπριανού Καρθαγένης, «Επιστολή Β' προς Κορνήλιον Ρώμης» (42η Κυπριανού) I, PL 3, 704B. Του αυτού, «Επιστολή προς τους Ρωμαίους ομολογητάς» (44η), PL 4, 340C. Του αυτού, «Επιστολή Ζ' προς Κορνήλιον Ρώμης» (55η) XVII, PL 3, 825B. Του αυτού, «Επιστολή προς τον κλήρον και τον λαόν των πόλεων Legio, Asturica και Emerita της Ισπανίας» (68η) V, PL 3, 1027A. Του αυτού, «Επιστολή προς Πομπήιον» (74η) II και XI, PL 3, 1129B και 1136A.

⁶⁷ Του αυτού, «Επιστολή προς Πομπήιον» (74η) X, PL 3, 1135C-1136A. Και ο επίσκοπος Καρθαγένης συνεχίζει αναρωτώμενος: «Εάν κάποιος αγωγός που προμηθεύει νερό, το οποίο προηγουμένως έρρεε άφθονα και ελεύθερα, υποστεί ξαφνικά κάποια βλάβη, δεν ανατρέχουμε εμείς στην πηγή, μήπως διαγνώσουμε εκεί την αιτία της βλάβης, μήπως διακόπηκε στην πηγή η χορήγηση του ύδατος εξ αιτίας της αποξήρανσης της πηγής, ή μήπως αν και πηγάζει εκεί ελεύθερα και πλήρως, διακόπηκε στο μέσο της πορείας του; Εάν η ανωμαλία προκλήθηκε από βλάβη του αγωγού, που διακόπηκε και στάζει, ώστε να μην ρέει επίμονα και αδιάκοπα το συνεχές ρεύμα, τότε, αφού διορθωθεί και ενισχυθεί ο αγωγός, το συγκεντρωμένο νερό θα μπορεί να χορηγείται για χρήση και πόση από τους πολίτες με την ίδια αφθονία, που βγαίνει από την πηγή. Αυτό πρέπει να πράττουν οι ιερείς του Θεού τώρα, εάν επιθυμούν την τήρηση των θείων εντολών, ώστε, εάν η αλήθεια έχει κάπως κλονισθεί και ταλαντευθεί, εμείς οφείλουμε να επανέλθουμε στην αρχή του Κυρίου και στην ευαγγελική και αποστολική Παράδοση. Από εκεί προέρχεται ο λόγος της ενέργειάς μας, απ' όπου και η τάξη και η αρχή έχουν προέλθει». Ενθ' ανωτ., PL 3, 1135B. Πρβλ. «Επιστολή προς Ιοβιανόν» (73η) XV, PL 3, 1119AB.

⁶⁸ Κ. Σκουτέρη, *Ιστορία Δογμάτων*, τόμος Α', σελ. 534-535. Πρβλ. Χρ. Κρικώνα, *Η Εκκλησία αυθεντικός ερμηνευτής της εν Χριστώ θείας Αποκαλύψεως*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 88-89.

⁶⁹ Κλήμεντος Αλεξανδρέως, «Στρωματείς» ΣΤ', XV, ΒΕΠΕΣ 8, 228, 8-11.